

AGRÁRNÍ ZAHRANIČNÍ OBCHOD PO VSTUPU ČR DO EU

AGRARIAN FOREIGN TRADE AFTER THE CZECH REPUBLIC ENTRANCE TO EU

Pavla Hošková

Anotace:

V rámci obchodní bilance připadá zhruba 5 % na obchod se zemědělskými a potravinářskými výrobky. Agrární zahraniční obchod je vedle produkce zemědělských komodit a úrovně zásob z minulých let ovlivňován značným počtem předpisů a opatření. Po vstupu ČR do EU však došlo k uvolnění všech dosavadních bariér pro obchod s členskými státy unie. Změny tedy nastaly jak v komoditní, tak i teritoriální struktuře agrárního zahraničního obchodu.

Klíčová slova:

zahraniční obchod, ochrana trhu, komoditní a teritoriální struktura

Abstract:

Within trade balance seems roughly 5 % on agricultural and food products trade. Agrarian foreign trade is together with agricultural commodities production and inventory levels from last years influenced by sizable number of prescriptions and disposals. However, after entrance of the Czech republic to the EU, disengagement of all being traffic barriers for member union states takes place.

Key words:

foreign trade, market protection, commodity and territorial structure

ÚVOD

Každá země se určitým způsobem podílí na oběhu zboží, kdy se tento následně stává nedílnou součástí ukazatelů vypovídajících o stavu ekonomiky. Sledování objemu zboží, které je dováženo, vyváženo, příp. jenom upravováno či přepravováno přes dané území, představuje jeden ze základních úkolů statistických sledování. Ze srovnání velikosti a především meziročních změn ukazatelů sledujících zahraniční obchod je možné usuzovat na ekonomický růst dané země. V oblasti zahraničního obchodu tak lze sledovat celou řadu dílčích ukazatelů. Jedním z nich je také agrární zahraniční obchod, který se zaměřuje na sledování pohybu zemědělských komodit a potravin.

Při hodnocení zahraničního obchodu lze sledovat několik okruhů. V první řadě je třeba hodnotit celkový objem dovozu, vývozu, salda (vývoz – dovoz) a obratu zahraničního obchodu (vývoz + dovoz). Dále je potřeba analyzovat komoditní strukturu, tzn. podíl jednotlivých produktů a zbožíových skupin na objemu dovozu, vývozu a tvorbě kladného či záporného salda zahraničního obchodu. Nelze zapomínat také na teritoriální strukturu, tj. stanovení nejvýznamnějších dovozních a vývozních zemí.

CÍL A METODY

Cílem tohoto příspěvku je pomocí elementárních charakteristik popsat vývoj časové řady agrárního zahraničního obchodu v letech 1991 – 2005. Vedle dovozu, vývozu a salda bude sledována také teritoriální a komoditní struktura agrárního obchodu.

Časovou řadou se rozumí řada věcně a prostorově srovnatelných pozorování jednoznačně uspořádanou v čase směrem minulost - přítomnost. Chceme-li získat základní informace o chování analyzované řady, je možné využít poměrně jednoduchých postupů pro hodnocení vývoje časové řady. Mezi základní metody zcela běžně patří vizuální analýza chování ukazatele využívající grafů spolu s určováním elementárních statistických charakteristik. K elementárním charakteristikám řadíme difference různého řádu, kdy se jedná o tzv. absolutní charakteristiky, např. první absolutní difference, které popisují meziroční změnu v absolutním vyjádření ($d_{1i} = y_i - y_{i-1}$).

Absolutní změny je možné vyjádřit i v relativní podobě, kdy jde nejčastěji o použití tempa přírůstku, tempa růstu a koeficientu růstu. Tempo přírůstku r_i představuje procentní poměr absolutního přírůstku (první difference d_{1i}) k příslušnému členu časové řady y_{i-1} . Tempo růstu k_i hodnotí relativní meziroční změnu a stanoví se jako poměr mezi daným a předchozím členem časové řady.

$$k_i = \frac{y_t}{y_{t-1}} \quad (1)$$

Tempo růstu vyjádřené v procentech se nazývá koeficient růstu a udává, o kolik procent vzrostla hodnota časové řady v časovém okamžiku t proti období předcházejícímu.

Chceme-li zjistit, k jakým změnám dochází v časové řadě vzhledem k základnímu období (nejčastěji první člen řady), lze stanovit tzv. bazické indexy. Vypočteme je jako

$$BI = \frac{y_t}{y_0} \quad (2)$$

kde y_0 představuje první údaj časové řady.

Jako úhrnná charakteristika relativních změn pro celou časovou řadu se uvádí průměrný index růstu, který je geometrickým průměrem z jednotlivých koeficientů růstu

$$\bar{k} = \sqrt[n]{k_1 * k_2 * * k_n} = \sqrt[n]{\frac{y_n}{y_0}} \quad (3)$$

VÝSLEDKY A DISKUSE

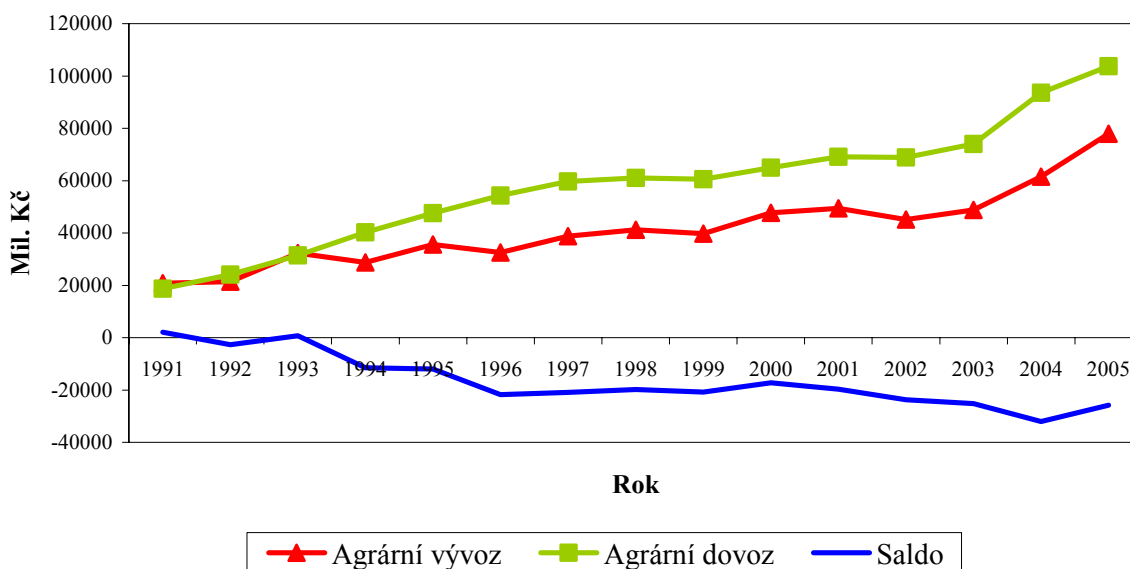
Vývoj agrárního zahraničního obchodu

Pokud shrneme výše uvedenou charakteristiku agrárního zahraničního obchodu, tak je možné konstatovat, že ve sledovaném období vykazoval agrární obchod poměrně vysoké pasivní saldo. Nejvyšší lze zaznamenat v roce 2004, kdy dosáhlo úrovně 32 mld. Kč, nejnižší pak v roce 1992. Kladný výsledek vykázal obchod pouze ve dvou letech a to v roce 1991 a 1993. Největší meziroční změny lze zaznamenat mezi roky 1993 – 1994 v důsledku změny kladného salda v pasivní (z +779 na hodnotu –11473, tzn. zhoršení o 12,2 mld. Kč) a mezi roky 1995 a 1996, kdy se v roce 1996 zvýšila záporná bilance o 9,758 mld. Kč, tzn. meziroční nárůst o 81 %. Od roku 1994 tak pasivní saldo agrárního zahraničního obchodu meziročně převážně narůstalo, i když v některých letech se podařilo jeho velikost mírně snížit (v roce 1997 o 4 %, v roce 1998 o 5 %, v roce 2000 o 17 %, v roce 2005 o 19 %). Přesto podíl pasiva agrárního obchodu na celkovém obchodním deficitu představuje zhruba 36 %, což svědčí o převážném dovozu zemědělských komodit a potravin a nízké ochraně domácího trhu.

Agrární vývoz i dovoz mají rostoucí tendenci (graf č. 1), kdy objem dovozu je mnohem větší než objem vývozu. V případě vývozu jsou dále patrné čtyři meziroční poklesy – v roce 1994 o 11,01 % (jde o největší pokles v celém období), v roce 1996 o 8,54 %, v roce 1999 o 3,57 % a v roce 2002 o 8,58 %. Největší meziroční nárůst objemu agrárního vývozu lze zaznamenat v roce 1993, kdy vývoz oproti roku 1992 vzrostl o 50,5 %, v roce 2005 (o 26,6 %), v roce 2004 (o 26,1 %) a v roce 1995 s meziročním nárůstem o 23,93 %. Celkově se od roku 1991 hodnota agrárního vývozu zhruba ztrojnásobila – zatímco v roce 1991 dosáhl

vývoz hodnoty 20 841 mil. Kč, v roce 2005 už to bylo 77 885 mil. Kč (BI = 374 %). Jako poměrně zajímavá se jeví skutečnost, že k poklesu hodnoty vývozu dochází zhruba ve dvouletých cyklech a to v průměru o 7,35 % (dalšími analýzami ale nebyla potvrzena statistická významnost těchto změn).

Graf č. 1: Agrární zahraniční obchod v letech 1991 - 2005

Agrární dovoz ve sledovaném období rostl mnohem rychleji než vývoz – v roce 1991 činila hodnota dovozu 18 701 mil. Kčs, v roce 2005 to již představovalo 103 756 mil. Kč (bazický index má hodnotu 554,82 %). Největší meziroční nárůst byl zjištěn v roce 1993 (o 30,61 %), v roce 1992 (o 28,96 %), v roce 1994 (o 27,6 %) a v roce 2004 (o 26,4 %). K meziročnímu poklesu došlo v roce 1999 (o 0,76 %) a v roce 2002 (o 0,33 %). Oproti vývozu jde ale poklesy spíše minimální. Hodnoty agrárního dovozu v letech 1991 – 2005 meziročně rostly v průměru o 11 %. V letech 2000 – 2005 dosahovala meziroční změna průměrné hodnoty 9,8 %, ale v letech 2002 – 2005 se průměrná meziroční změna dostala na hodnotu 14,6 % (ve stejném období 2002 – 2005 však rychleji rostl vývoz, který se meziročně v průměru zvyšoval o 20 %).

Při hodnocení vývoje agrárního zahraničního obchodu je potřeba sledovat i úroveň obratu agrárního zahraničního obchodu, který má od roku 1991 stále rostoucí tendenci (výjimkou byl rok 1999, kdy obrat oproti roku 1998 poklesl o 1,9 %, a rok 2002, kdy se obrat meziročně snížil o 3,68 %). V průměru se obrat agrárního obchodu meziročně zvyšoval o 11,46 % a celkově vzrostl z úrovně 39 542 mil. Kčs (rok 1991) na hodnotu 180 614 mil. Kč v roce 2005 (tj. o 356,8 %). Růst obratu v roce 2005 byl na rozdíl od předchozích let dosažen především přírůstkem vývozu, což lze hodnotit jako pozitivní údaj.

O velikosti agrárního zahraničního obchodu vypovídají také údaje o jeho podílu na celkovém vývozu a dovozu. Podíl agrárního vývozu na celkovém vývozu dosáhl nejvyšší úrovně v roce 1993 (10,68 % celkového vývozu) a od tohoto roku jeho podíl neustále klesal (v roce 2003 připadalo na agrární vývoz jen 3,5 %), ale v roce 2005 se podíl agrárního zboží na celkovém exportu zvýšil na 4,2 %. Obdobná je situace v případě agrárního dovozu, který v roce 2003 představoval 5,1 % z celkového zahraničního obchodu, v roce 2005 však jeho podíl vzrostl na 5,6 %.

V teritoriální struktuře agrárního zahraničního obchodu došlo po roce 1989 ke změně orientace především na země Evropské unie a později na země CEFTA. V roce 1991 se země EU podílely na agrárním dovozu 51 % a na dovozu 35 %, po rozdělení ČSFR jejich podíl na

vývozu mírně klesal, naopak na dovozu stoupal a podle údajů z roku 2005 činil podíl zemí EU-15 na vývozu 49,6 % a na dovozu 70 %. Uvedená skutečnost se však projevila ve stále rostoucí pasivní bilanci obchodu se zeměmi EU. Zatímco v roce 1992 šlo o hodnotu –562 mil. Kčs, v roce 1997 se jednalo již o –16 253 mil. Kč, v roce 2003 pak o – 19 187 mil. Kč a v roce 2005 dosáhla pasivní bilance hodnoty –31 387 mil. Kč. Uvedené nepříznivé výsledky souvisí především s vyjednanými podmínkami Asociační dohody s EU před rokem 2004, s mírou ochrany domácího trhu a v nespolední řadě s uvolněním bariér zahraničního obchodu, ke kterému došlo v důsledku vstupu ČR do EU. V rámci českého agrárního vývozu se však v roce 2005 značná část produkce uplatnila na trzích nových členských zemí (50,4 %), z nich nejvíce připadlo na Slovensko (zhruba 32 %). V případě agrárního dovozu má nejvyšší zastoupení Německo (29 %) a Polsko s necelými 14 %.

V agrárním zahraničním obchodě se třetími zeměmi bylo nejvýznamnější vývozní destinací Společenství nezávislých států (24,5 %) a země CEFTA se 17,1 % (např. vývoz do Chorvatska činil 7,9 %). Relativně nejvyšší dovoz (8,2 %) se uskutečnil ze zemí integrovaných v Mercosuru (Argentina, Brazílie, Uruguay a Paraguay).

V komoditní struktuře agrárního vývozu se na počátku devadesátých let jednalo především o realizaci přebytků živočišné produkce (mléka a mléčných výrobků, živých zvířat, masa a masných výrobků) a o zřetelný pokles podílu tradičních nosných komodit rostlinného původu (cukru, sladu, chmele). Postupně se však podíl živočišných komodit snižoval, např. vývoz živých zvířat v roce 1991 představoval 12,8 % agrárního vývozu a v roce 2005 jen 4,8 % (podobný vývoj lze zjistit i v případě vývozu masa a masných výrobků). V posledních letech je komoditní struktura vývozu poměrně stabilní – největší podíl připadá na agregace Mléko a mléčné výrobky (podle údajů z roku 2005 jde o 12,6 %), Nápoje a lihoviny (9,5 %), Různé potravinové přípravky (8 %), Cukr a cukrovinky (10,4 %), Obiloviny (8,6 %), Olejnatá semena a plody (5,8 %) a Tabákové výrobky (4,5 %).

Komoditní strukturu dovozu lze charakterizovat od roku 1991 víceméně jako neměnnou, i když v důsledku vstupu do EU dochází u některých agregací ke změnám v jejich podílu (např. dovoz živých zvířat vzrostl z 0,6 % v roce 2003 na 1 % v roce 2005). Zcela dominantní postavení zaujímá agregace Ovoce a ořechy (11 % v roce 2005), kdy se v rámci této skupiny jedná především o dovoz nekompetitivních druhů ovoce. Dále následuje skupina Maso a droby s podílem 10 % (zde došlo k největšímu nárůstu, protože v roce 2003 představoval podíl této agregace pouze 4,7 %), Různé potravinové přípravky (8,5 %), Mléko, mléčné výrobky a vejce (7,1 %), Zbytky a odpady v potravinářském průmyslu, krmiva (6,8 %), Nápoje (6,8 %) a Zelenina (6,7 %).

Pokud se týká salda agrárního obchodu z hlediska komoditní struktury, tak u většiny sledovaných komoditních skupin je saldo dlouhodobě záporné. Konkrétně se jedná např. o agregace Ovoce a ořechy, Maso a droby, Zelenina, Živočišné a rostlinné tuky a oleje, Živé rostliny a květinářské výrobky, Kakao a kakaové přípravky, Přípravky z obilí, Přípravky ze zeleniny, ovoce nebo Krmiva. Dlouhodobější kladná bilance je vykazována ve skupinách Živá zvířata, Mléko a mléčné výrobky, Mlýnské výrobky, slad, škroby, Olejnatá semena, Nápoje a lihoviny, Cukr a cukrovinky Rostlinné výtažky a šťávy.

ZÁVĚR

Celkový vývoj agrárního zahraničního obchodu byl do roku 2004 ovlivňován především podmínkami, které byly na počátku devadesátých let v této oblasti sjednány. Jestliže většina zemí si svůj domácí agrární trh velice dobře chrání, tak Česká republika v rámci uvolnění zahraničního obchodu podcenila možné dopady dovozu agrárních komodit, za převážně subvencované ceny, na domácí zemědělce. Následky na sebe nenechaly dlouho čekat. Zemědělci začali mít problém s odbytem své produkce nebo byli nuceni prodávat za ceny hluboko pod úrovní nákladů. Tato situace vyústila v nutnost regulace trhu s mlékem,

hovězím masem, potravinářskou pšenicí a dalšími komoditami. Nevýhodnost uzavřených dohod s EU či zeměmi CEFTA se výrazněji pak ukázala v dalších letech u dovozů levného cukru, jablek, zeleniny, škrobu či vepřového masa. Následkem takovýchto dovozů většinou býval výrazný pokles cen zemědělských výrobců, snižená možnost odbytu domácí produkce, omezení vývozu do okolních zemí, ale také sankce za větší ochranu domácího trhu, než jaká byla sjednána apod.

Větší změny nastaly pak se vstupem ČR do EU, kdy došlo k odstranění všech bariér obchodu s bývalými členskými státy EU a CEFTA (Polskem, Maďarskem a Slovenskem). Přesto s výsledky zahraničního obchodu za roky 2004 a 2005 nemůžeme být spokojeni. Rozhodující problémy české agrárního zahraničního obchodu však nespočívají v jeho teritoriální skladbě, nýbrž ve skladbě komoditní. Trvalé a vzrůstající pasivum obchodní bilance je z velké části důsledkem zásadní odlišnosti zbožové struktury agrárního dovozu a vývozu. Dovážíme převážně finalizované potravinářské produkty s vysokou mírou přidané hodnoty, značkové zboží a zpracované výrobky, zatímco ve vývozu převládají suroviny a polotovary (vyvážíme řepková semena, dovážíme rostlinné tuky a oleje).

Do budoucna by se tedy měl domácí zemědělsko-potravinářský sektor začít orientovat na změnu skladby vyváženého sortimentu směrem k produktům s vysokou přidanou hodnotou a zpracovaným výrobkům s maximálním vkladem práce a invence.

LITERATURA

Hindls, R., Seger, J.: Statistické metody v tržním hospodářství. Praha: Victoria Publishing, 1995. 435 s. ISBN 80-7187-058-7.

Grofik, R. a kol.: *Štatistika*. Bratislava: Príroda, 1987. 520 s. ŠTA 64-012-87

Moravová, J., Hronová, S., Jílek, J.: *Sociálně hospodářská statistika I*. Praha: VŠE, 1995. 369 s. ISBN 80-7079-366-X

Zpráva o stavu zemědělství České republiky, Zelená zpráva. Praha: MZe, různé ročníky

Tuček, P.: Agrární zahraniční obchod v ČR. *Zemědělec*, 2006, č. 17, s. 44, ISSN 1211-3816

<http://www.vuze.cz>

Kontaktní adresa

Ing. Pavla Hošková, Ph.D.

Katedra statistiky PEF ČZU v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka,

tel.: 224 382 392, e-mail: hoskova@pef.czu.cz